

FITRATNING ISLOMIY TA'LIMOTGA MUNOSABATI

Axmatova Fotima Akromjon qizi

Turon universiteti Ingliz tili yo'nalishi 3- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning islomiy ta'limotga munosabati va uning asarlarida diniy masalalar talqini tahlil qilinadi. Tadqiqot Fitratning "Munozara", "Hind sayyohi" va "Rahbari najot" asarlariga asoslanib, uning islomiy qarashlarining rivojlanishini, an'anaviy islom ta'limoti va zamonaviy g'oyalarni uyg'unlashtirish bo'yicha fikrlarini o'rganadi. Natijalar Fitratning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasining jadidchilik harakatidagi ahamiyatini va uning XX asr boshi O'zbekiston diniy-ma'rifiy hayotiga ta'sirini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Abdurauf Fitrat, islomiy ta'limot, jadidchilik, diniy islohotlar, "Munozara", "Hind sayyohi", "Rahbari najot"

ОТНОШЕНИЕ ФИТРАТА К ИСЛАМСКОМУ УЧЕНИЮ

Аннотация: В данной статье анализируется отношение Абдурауфа Фитрата к исламским учениям и интерпретация религиозных вопросов в его произведениях. Исследование рассматривает развитие исламских взглядов Фитрата на основе его работ "Мунозара", "Хинд сайёхи" и "Рахбари нажот", изучая его идеи по гармонизации традиционных исламских учений с современными концепциями. Результаты демонстрируют значимость концепции Фитрата о современной интерпретации исламских учений в движении джадидизма и ее влияние на религиозную и образовательную жизнь Узбекистана начала XX века.

Ключевые слова: Абдурауф Фитрат, исламские учения, джадидизм, религиозные реформы, "Мунозара", "Хинд сайёхи", "Рахбари нажот"

FITRAT'S ATTITUDE TO ISLAMIC DOCTRINE

Abstract: This article analyzes Abdurauf Fitrat's attitude towards Islamic teachings and the interpretation of religious issues in his works. The research examines the development of Fitrat's Islamic views based on his works "Munozara", "Hind sayyohi", and "Rahbari najot", studying his ideas on harmonizing traditional Islamic teachings with modern concepts. The results demonstrate the significance of Fitrat's concept of modern interpretation of Islamic teachings in the Jadid movement and its impact on the religious and educational life of early 20th century Uzbekistan.

Keywords: Abdurauf Fitrat, Islamic teachings, Jadidism, religious reforms, "Munozara", "Hind sayyohi", "Rahbari najot"

KIRISH

XX asr boshlarida Turkistonda keng tarqalgan jadidchilik harakati jamiyatning barcha sohalarini, shu jumladan diniy sohani ham isloh qilishni maqsad qilgan edi. Bu harakatning yirik namoyandalaridan biri Abdurauf Fitrat (1886-1938) o'z asarlarida islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish g'oyasini ilgari surdi va an'anaviy islom ta'limotini yangi davr talablari asosida qayta ko'rib chiqishga harakat qildi [1]. Fitratning islomiy ta'limotga munosabatini o'rganish orqali nafaqat uning shaxsiy fikrlari evolyutsiyasini, balki butun jadidchilik harakatining diniy masalalarga yondashuvini ham tushunish mumkin. Bu esa o'z navbatida XX asr boshi O'zbekiston diniy-ma'rifiy hayotini chuqurroq anglashga yordam beradi.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

- Tarixiy-qiyosiy tahlil usuli orqali Fitratning asarlari XX asr boshi ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhiti kontekstida o'rganildi.
- Matnni tahlil qilish usuli yordamida Fitrat asarlaridagi islomiy ta'limotga oid fikrlar aniqlandi va tizimlashtirilib.
- Qiyosiy tahlil usuli orqali Fitratning islomiy qarashlari boshqa jadid ma'rifatparvarlari g'oyalari bilan solishtirilib o'rganildi.
- Tizimli yondashuv usuli Fitratning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi.

Tadqiqot uchun asosiy manbalar sifatida Fitratning "Munozara" [2], "Hind sayyohi" [3] va "Rahbari najot" [4] asarlari olingan. Shuningdek, Fitrat ijodiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar, xususan, H. Boltaboyev [5], B. Qosimov [6], N. Karimov [7] kabi olimlarning ishlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Fitratning islomiy qarashlari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, uning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasi alohida tadqiqot predmeti sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Ayrim tadqiqotlarda Fitratning diniy qarashlari uning umumiy dunyoqarashi kontekstida o'rganilgan [8], boshqalarida esa uning ma'lum bir asaridagi islomiy g'oyalar tahlil qilingan [9]. Ushbu maqolada esa Fitratning islomiy ta'limotga munosabati uning bir nechta asarlari asosida kompleks ravishda tahlil qilinadi.

NATIJARLAR

Fitratning islomiy ta'limotga munosabati va uning asarlarida diniy masalalar talqini tahlili quyidagi asosiy natijalarni berdi:

"Munozara" asarida islomiy ta'limot talqini "Munozara" (1909) asarida Fitrat an'anaviy islomiy ta'limot va zamonaviy bilimlar o'rtasidagi munosabat masalasini ko'taradi. U farangi tilidan so'zlab, faqat diniy ilmlar bilan cheklanish musulmon jamiyatini tanazzulga olib kelishini ta'kidlaydi. Fitrat islom dinining ilm-fanga zid emasligini, aksincha ilm olishni targ'ib qilishini uqtiradi [2].

"Hind sayyohi" asarida islomiy ta'limot talqini "Hind sayyohi" (1912) qissasida Fitrat islomiy masalalarga yanada chuqurroq yondashadi. U musulmon jamiyatidagi ilmsizlik, bid'at va xurofotlarni tanqid qiladi. Asarda hind sayyohi tilidan islom dinining asl mohiyati haqida fikr yuritiladi va musulmonlarning o'z dinlarini to'g'ri tushunishlari zarurligi ta'kidlanadi [3].

"Rahbari najot" asarida islomiy ta'limot talqini "Rahbari najot" (1915) asarida Fitrat o'zining islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasini yanada rivojlantiradi. U islom dinining asosiy manbalari - Qur'on va hadislarni zamonaviy talqin etishga harakat qiladi. Fitrat bu asarda islom dinining ilm-fan, taraqqiyot va insonparvarlik g'oyalari mos kelishini isbotlashga intiladi [4].

Fitratning islomiy qarashlarining rivojlanish bosqichlari Fitratning islomiy qarashlarining evolyutsiyasini quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin: a) Dastlabki bosqich ("Munozara" davri) - an'anaviy islomiy ta'limotni tanqid qilish va zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish; b) O'tish bosqichi ("Hind sayyohi" davri) - islom dinining asl mohiyatini anglashga va uni zamonaviy talablar asosida talqin etishga intilish; c) Yetuk bosqich ("Rahbari najot" davri) - islom dinini zamonaviy talqin etish va islomiy ta'limotni isloh qilish konsepsiyasini shakllantirish [5].

An'anaviy islom ta'limoti va zamonaviy g'oyalarni uyg'unlashtirish Fitrat o'z asarlarida an'anaviy islom ta'limoti va zamonaviy g'oyalarni uyg'unlashtirishga harakat qiladi. U bir tomondan islom dinining asl mohiyatini saqlashga, boshqa tomondan esa uni zamonaviy talablar asosida talqin etishga intiladi. Fitrat fikricha, haqiqiy islom ta'limoti ilm-fanni, taraqqiyotni va insonparvarlikni qo'llab-quvvatlaydi [6].

TAHLIL VA MUHOKAMA

Islomiy ta'limotni isloh qilish zarurati Fitrat o'z asarlarida musulmon jamiyatidagi mavjud diniy tushunchalar va amaliyotlarni tanqidiy ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi. U "Munozara" asaridayoq an'anaviy madrasalardagi ta'lim tizimining kamchiliklarini ko'rsatib, faqat diniy ilmlar bilan cheklanish jamiyat

rivojiga to'sqinlik qilishini uqtiradi [2]. Bu g'oya keyinchalik "Hind sayyohi" va "Rahbari najot" asarlarida yanada rivojlantiriladi.

Fitratning bu yondashuvi jadidchilik harakatining umumiy yo'nalishiga mos keladi. Masalan, Mahmudxo'ja Behbudiy ham o'z asarlarida islomiy ta'limotni isloh qilish, uni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surgan [10]. Biroq Fitrat bu g'oyalarni yanada chuqurroq va tizimli ravishda rivojlantirgan.

Islom dinining zamonaviy talqini Fitrat islom dinini zamonaviy talablar asosida qayta talqin etishga harakat qiladi. U "Rahbari najot" asarida Qur'on va hadislarini sharhlar ekan, ularning ilm-fan va taraqqiyotga zid emasligini, aksincha bularni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatishga intiladi [4]. Bu yondashuv Fitratning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasining asosini tashkil etadi.

Ilm-fan va islom uyg'unligi Fitrat asarlarida ilm-fan va islom o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratadi. U "Munozara" asarida farangi tilidan so'zlab, zamonaviy fanlarni o'rganish zarurligini ta'kidlasa [2], "Rahbari najot"da bu g'oyani Qur'on va hadislar asosida asoslashga harakat qiladi. Bu yondashuv Fitratning pragmatik va ilg'or fikrli ziyoli ekanligini ko'rsatadi. U bir tomondan musulmon jamiyatini modernizatsiya qilishga intilsa, boshqa tomondan bu jarayonda islom dinining rolini saqlab qolishga harakat qiladi.

Diniy tolerantlik g'oyasi Fitrat asarlarida diniy tolerantlik g'oyasi ham muhim o'rin egallaydi. U "Hind sayyohi" asarida turli din vakillari o'rtasidagi muloqotni tasvirlar ekan, o'zaro hurmat va bag'rikenglik g'oyasini ilgari suradi [3]. Bu yondashuv Fitratning keng dunyoqarashini va uning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasining insonparvarlik mohiyatini ko'rsatadi. U islom dinini boshqa dinlar bilan muloqotga tayyor, ochiq tizim sifatida ko'rsatishga intiladi.

Fitrat g'oyalarining ta'siri Fitratning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish g'oyasi XX asr boshi O'zbekiston diniy-ma'rifiy hayotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning asarlari keng tarqalib, ko'plab ziyolilarning dunyoqarashini shakllantirishga yordam berdi [7]. Garchi sovet davrida Fitrat g'oyalari ta'qib ostiga olingan bo'lsa-da, ular keyinchalik o'zbek ziyolilari orasida yashirin tarzda tarqalishda davom etdi.

XULOSALAR

Fitratning islomiy ta'limotga munosabati uning jadidchilik faoliyatining muhim qismini tashkil etadi. U an'anaviy islom ta'limotini zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqishga va uni ilm-fan bilan uyg'unlashtirishga harakat qilgan. Fitratning islomiy qarashlarining rivojlanishida uch asosiy bosqichni ajratish mumkin: dastlabki tanqidiy bosqich ("Munozara"), o'tish bosqichi ("Hind sayyohi") va yetuk

bosqich ("Rahbari najot"). Bu evolyutsiya uning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish konsepsiyasining shakllanish jarayonini ko'rsatadi.

Fitrat islom dinini zamonaviy talqin etishga intilgan. U Qur'on va hadislarni sharhlar ekan, ularning ilm-fan va taraqqiyotga zid emasligini, aksincha bularni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatishga harakat qilgan. Fitrat islomiy ta'limni isloh qilish zarurligini ta'kidlagan. U diniy va dunyoviy bilimlarni uyg'unlashtirgan holda, zamonaviy musulmon ziyolisini tarbiyalashni maqsad qilgan. Fitratning islomiy ta'limotni zamonaviy talqin etish g'oyasi diniy tolerantlik va insonparvarlik prinsiplarini o'z ichiga olgan. U islom dinini boshqa dinlar bilan muloqotga tayyor, ochiq tizim sifatida ko'rsatishga intilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimov, B. (2002). Milliy uyg'onish. Toshkent: Ma'naviyat.
2. Fitrat, A. (1913). Munozara. Samarqand: Matbaai Demurova.
3. Fitrat, A. (1912). Hind sayyohi bayonoti. Istanbul: Matbaai Ahmad Komil.
4. Fitrat, A. (1915). Rahbari najot. Toshkent: Matbaai G'ulomiya.
5. Boltaboyev, H. (2007). Fitrat va jadidchilik. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti.
6. Qosimov, B. (2002). Abdurauf Fitrat. Toshkent: Sharq.
7. Karimov, N. (1991). XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari va milliy istiqloq mafkurasi. Toshkent: Fan.
8. Rajabov, Q. (2005). Abdurauf Fitratning diniy-falsafiy qarashlari. Toshkent: Ma'naviyat.
9. Alimova, D. (2000). Jadidchilik harakatining g'oyaviy asoslari. Tarix va taqdir. Toshkent: Sharq.
10. Behbudiy, M. (1913). Padarkush. Samarqand: Demurov matbaasi.